

სახელმწიფო არქივების ღიაობა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში

შესავალი

ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტმა (IDFI) საერთაშორისო პროექტის - „სახელმწიფო არქივების ღიაობის შეფასება ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში“ ფარგლებში შეიქმნა მკვლევართა ქსელი, რომლებმაც შეიმუშავეს სახელმწიფო არქივების ღიაობის შეფასების მეთოდოლოგია და ამ მეთოდოლოგიის მიხედვით შეაფასეს 10 ქვეყნის 20 სახელმწიფო არქივების ღიაობა. პროექტი განხორციელდა 2017 წლის 1 ნოემბრიდან - 2018 წლის 31 დეკემბრამდე, „ღია საზოგადოების ინსტიტუტის“ ბუდაპეშტის ფონდის (OSI) ხელშეწყობით.

სახელმწიფო არქივების ღიაობის შეფასებამ გამოავლინა, რომ:

- საარქივო ღიაობის კუთხით ყველა ქვეყანა, მათ შორის საქართველო, საჭიროებს საკანონმდებლო დონეზე ცვლილებებს მეტი ღიაობის უზრუნველსაყოფად;
- არქივებში, რომლებმაც უფრო მაღალი შედეგი აჩვენეს, არ განსხვავდება მკვლევართან ურთიერთობის პირობები მოქალაქეობის მიხედვით;
- ღია არქივები შესაბამის კანონმდებლობაზე დაყრდნობით წერილობით განმარტავენ დარბაზში არდაშვების ან დოკუმენტების გაცემაზე უარის თქმის შემთხვევებს, ნაკლებად ღია არქივები ასეთ შემთხვევებში მხოლოდ სიტყვიერი განმარტებით შემოიფარგლებიან;
- ძალოვანი ან ყოფილი ძალოვანი სტრუქტურების არქივების უმეტესობას არ აქვთ ვებგვერდი და სამკითხველო დარბაზი, შესაბამისად მათი ღიაობის პროცენტი ძალიან დაბალია. გამონაკლისს წარმოადგენს უკრაინის და საქართველოს შემთხვევები, სადაც მსგავსი არქივები ღიაობის კუთხით მოწინავე პოზიციებზე დგანან;
- 20-იდან მხოლოდ 2 არქივის სამკითხველო დარბაზებშია შესაძლებელი საკუთარი ფოტოაპარატის საშუალებით საარქივო დოკუმენტების ფოტოგადაღება.

კვლევა და მისი მეთოდოლოგია

პროექტის ფარგლებში, სახელმწიფო არქივების ღიაობის შეფასება განხორციელდა IDFI-ისა და მისი პარტნიორების მიერ 10 პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში (აზერბაიჯანი, ბელარუსი, მოლდოვა, რუსეთი, საქართველო, სომხეთი, უზბეკეთი, უკრაინა, ყაზახეთი, ყირგიზეთი).

შეფასება ემყარება IDFI-ისა და პროექტის მონაწილე პარტნიორების მიერ ერთობლივად შემუშავებულ **მეთოდოლოგიას**, რომლის მიზანია სრულყოფილად მოიცვას არქივების ღიაობის ძირითადი, როგორც საკანონმდებლო, ისე პრაქტიკის ასპექტები. მეთოდოლოგია 5 კომპონენტისგან შედგება:

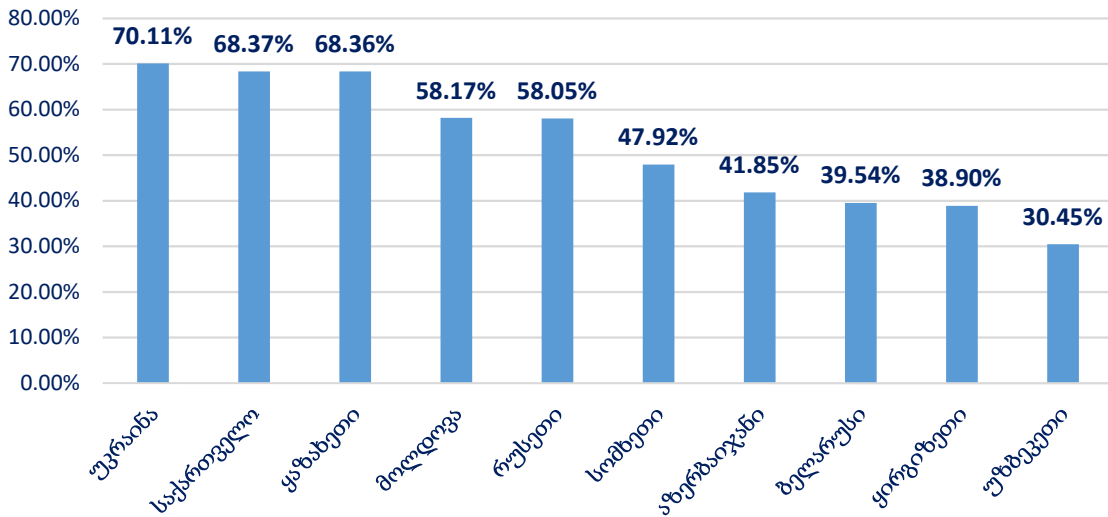
- **საარქივო კანონმდებლობა** - რამდენად არის საარქივო კანონმდებლობით გარანტირებული სახელმწიფო არქივების ღიაობა და მათთან წვდომა;
- **არქივებთან დაკავშირებული სხვა კანონმდებლობა**¹ - რამდენად არის გარანტირებული სახელმწიფო არქივების ღიაობა და მათთან წვდომა ქვეყნის სხვა ძირითადი კანონებით;
- **საარქივო სერვისები** - რამდენად გამართული და ხელმისაწვდომია საარქივო სერვისების მიწოდება;
- **არქივის ვებგვერდი** - პასუხობს თუ არა ვებ-გვერდი თანამედროვე გამოწვევებს და გამოსადეგია თუ არა მომხმარებლებისთვის;
- **სამკითხველო (მკვლევართა) დარბაზი** - როგორია არქივის სამკითხველო დარბაზში მუშაობის პრაქტიკა და შიდა რეგულაციები;

თითოეულ ქვეყანაში შეფასდა ორი არქივი: ერთი – ქვეყნის ძირითადი არქივი (მაგ: საისტორიო, ეროვნული ან სხვა მსგავსი არქივები), ხოლო მეორე – „სარეჟიმო არქივი“, რომელშიც ინახება რეპრესიების განმახორციელებელი სახელმწიფო უწყების საარქივო ფონდები, ისეთი არქივები როგორც მაგალითად საბჭოთა კავშირის ძალოვანი სტრუქტურების არქივი, ყოფილი კგბ/უშიშროების ან შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივებია. აზერბაიჯანსა და უზბეკეთში მკვლევარებს მეორე არქივის შეფასების საშუალება ფიზიკურად არ მიეცათ, რადგან მათ უარი უთხრეს დაშვებაზე. ამ ქვეყნებში ასეთ არქივებს საარქივო და არქივთან დაკავშირებულ სხვა კანონმდებლობის ნაწილში მიენიჭათ იგივე შეფასება, რაც ქვეყნებში შეფასებულ მეორე არქივს, ხოლო მეთოდოლოგიის დანარჩენ ნაწილებში: საარქივო სერვისები, არქივის ვებგვერდი და სამკითხველო დარბაზი - არქივი შეფასდა 0%-ით.

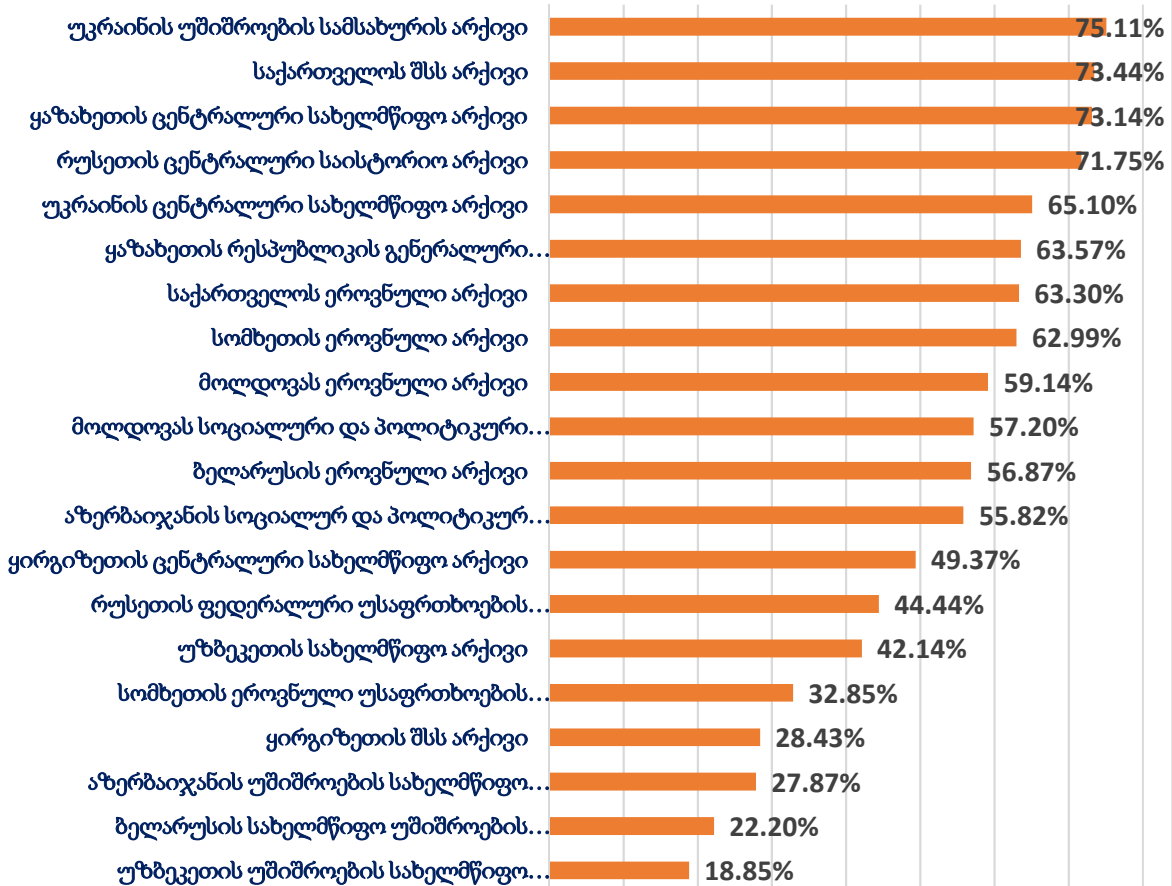
ამრიგად, პროექტის ფარგლებში, მთლიანობაში, 10 ქვეყანაში განხორციელდა 20 არქივის შეფასება.

¹ პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ კანონი, სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ კანონი და ა.შ.

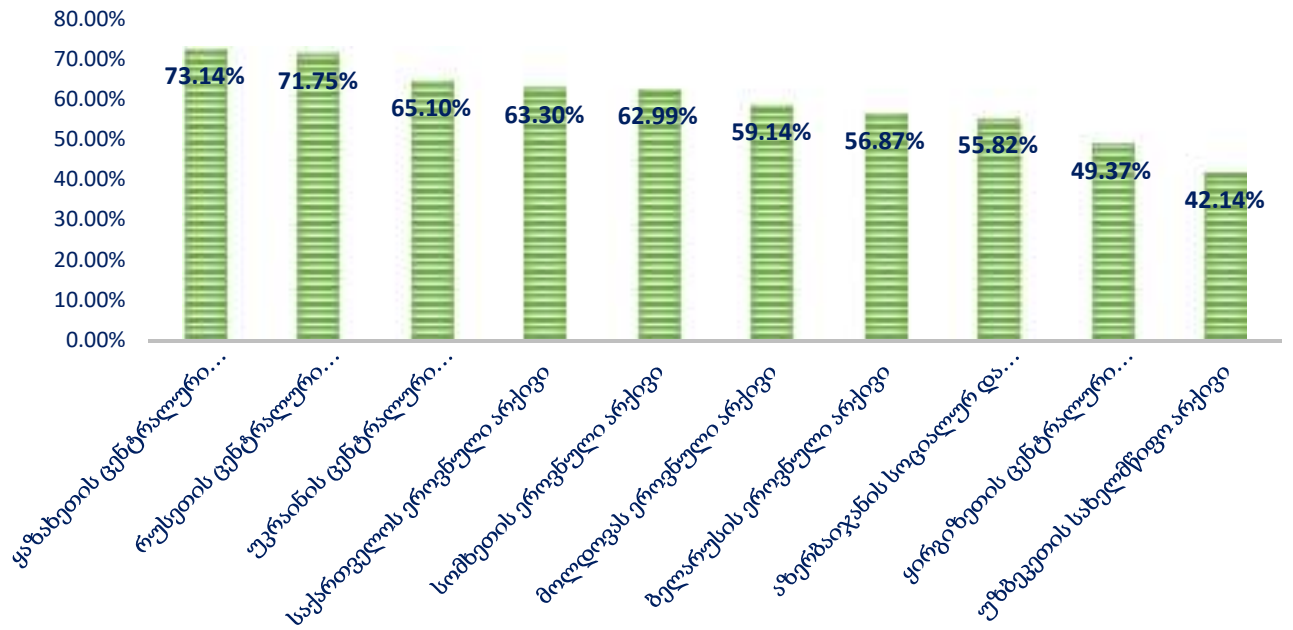
ცხრილი N1: შეფასებული არქივების რეიტინგი ქვეყნების მიხედვით

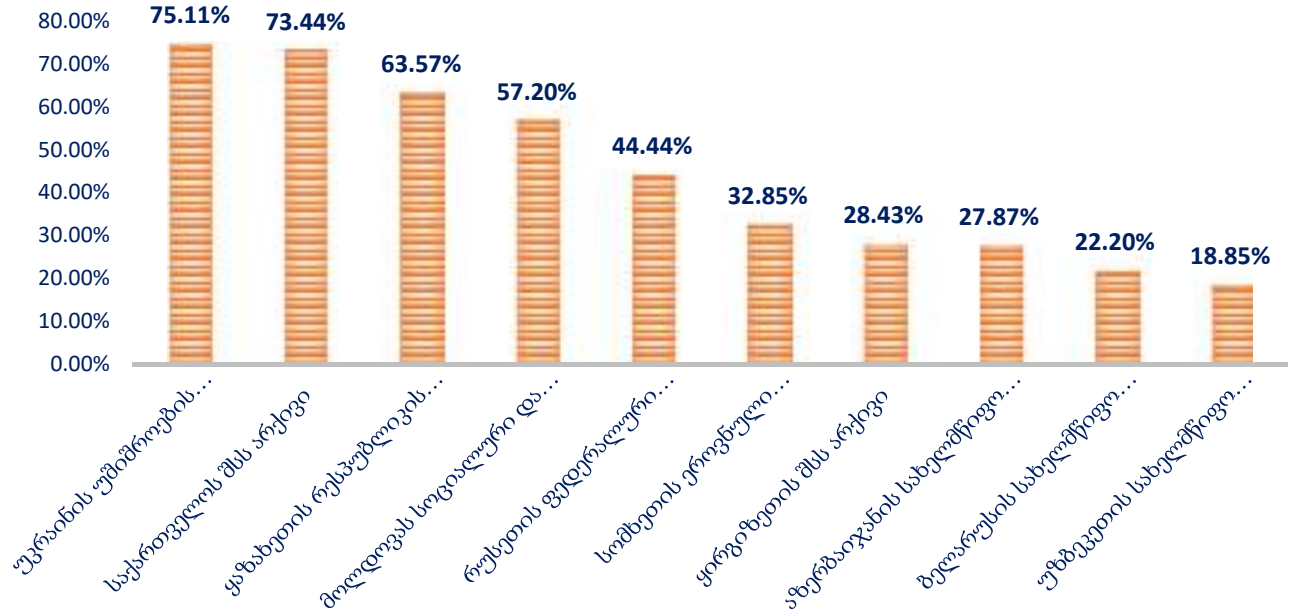
ცხრილი N2: შეფასებული არქივების საერთო რეიტინგი

ცხრილი N3: ეროვნული არქივების რეიტინგი

ცხრილი N4: "სარეჟიმო" არქივების რეიტინგი

შედეგების ზოგადი ანალიზი

საერთო შედეგების მიხედვით პირველი ადგილი დაიკავა უკრაინამ (70.11%), რომლის ორ არქივსაც (ქალაქ კიევის ცენტრალური საისტორიო არქივი და უსაფრთხოების სახელმწიფო სამსახურის არქივი) სხვადასხვა კომპონენტში ყველაზე მაღალი შეფასება დაუგროვდათ. უკრაინას მოსდევს საქართველო (68.37%) და ყაზახეთი (68.36%) ცალკეულ კომპონენტში მაღალი შეფასებით. ყველაზე დახურულ ქვეყნები საარქივო ღიაობის კუთხით აზერბაიჯანი (41.85%), ბელარუსი (39.54%), ყირგიზეთი (38.9%) და უზბეკეთი (30.45%), სადაც საარქივო ღიაობა როგორც საკანონმდებლო, ასევე პრაქტიკულ დონეზე მინიმუმამდეა დასული (იხ. ცხრილი №1). ოთხივე ამ ქვეყნის შემთხვევაში უკეთესი მდგომარეობაა ეროვნულ არქივებში, ხოლო ამ ქვეყნების უსაფრთხოების სამსახურების არქივები უკიდურესად დახურული ორგანიზაციებია და მათგან ინფორმაციის გამოთხოვა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

საარქივო კანონმდებლობა – 10 პოსტსაბჭოთა ქვეყანას შორის ყველაზე გამართული საარქივო კანონმდებლობა უკრაინას (81.99%) აქვს. მეორე ადგილზე მოლდოვა (81.6%), ხოლო მესამე ადგილზე რუსეთის ფედერაციაა (79%). აქვე უნდა გავითვალისწინოთ, რომ კანონმდებლობის აღსრულება ცალკე საკითხია. ჩვენი პარტნიორი რუსეთიდან აღნიშნავს, რომ კანონმდებლობის გამართულობის მიუხედავად მისი აღსრულება ხანდახან არ ხდება.

არქივებთან დაკავშირებული სხვა კანონმდებლობა – საქართველო ლიდერობს (81.25%) არქივების ღიაობის არაპირდაპირ ხელშემწყობი კანონმდებლობის (სახელმწიფო საიდუმლოების და პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ კანონები) გამართულობით. მეორე ადგილზე უკრაინაა (76.05%), რომელსაც ამ მხრივ ასევე გამართული კანონმდებლობა აქვს. ამ მხრივ ყველაზე მძიმე ვითარებაა ბელარუსში (8.33%). აქაც აღვნიშნავთ, რომ ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლოა არ მოხდეს კანონის აღსრულება: მკვლევარები აპელირებენ, რომ ხდება „პერსონალური ინფორმაციის“ ცნების ინტერპრეტაცია, არქივების ხელმძღვანელობის მიერ მისი საკუთარი საჭიროების მიხედვით გამოყენება².

საარქივო სერვისები – სერვისების მხრივ, საარქივო ცნობების გაცემის კუთხით გამოირჩევა მოლდოვა, ყაზახეთი, სომხეთი და უკრაინა, რომლებმაც ამ კომპონენტში 75%-ზე მაღალი შედეგი აჩვენეს. ყველაზე დაბალი შედეგის მქონეა უზბეკეთი (28.27%), რომლის სახელმწიფო არქივიდან სერვისის მიღება უკიდურესად რთულია და ამ მხრივ ჩამორჩება სხვა ქვეყნების ძალოვანი სარეჟიმო არქივებსაც კი.

არქივის ვებგვერდი – შეფასების მიხედვით, სახელმწიფო არქივების ვებგვერდებს შორის საუკეთესო საქართველოს შსს არქივია – იგი კრიტერიუმების 70%-ს აკმაყოფილებს. ამ მხრივ, საქართველო საერთო ჯამშიც პირველ ადგილზეა; მას მოსდევს ყაზახეთი (51.43%), ხოლო ბოლო ადგილზეა ყირგიზეთი (11.54%). ვებგვერდი საერთოდ არ აქვთ შემდეგ არქივებს: ბელარუსის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის არქივი, რუსეთის ფედერალური უსაფრთხოების სამსახურის არქივი, სომხეთის ეროვნული უსაფრთხოების სამსახურის არქივი, ყირგიზეთის შსს

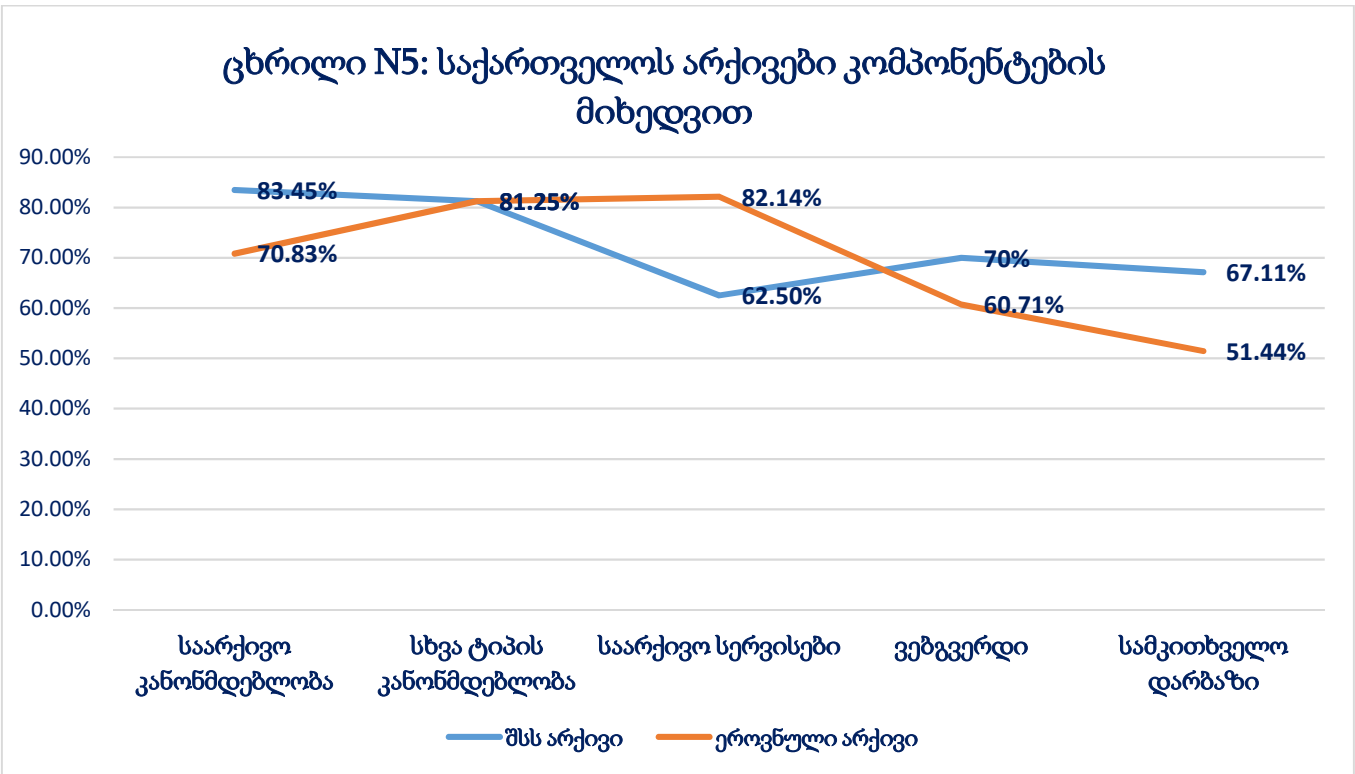
² იხილეთ მაგალითად შემდეგი კვლევა - Open Access to the KGB Archives in the Eastern Partnership ('Georgia'), Kyiv, 2017.

არქივი, აზერბაიჯანის, ბელარუსის და უზბეკეთის სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის არქივები.

სამკითხველო დარბაზი – სამკითხველო დარბაზში მუშაობის პრაქტიკა და შიდა რეგულაციები ყველაზე მეტად გამართულია უკრაინის და ყაზახეთის არქივებში. მხოლოდ უკრაინის უშიშროების არქივსა და ყაზახეთის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივებშია დასაშვები სამკითხველო დარბაზში საკუთარი ფოტოაპარატის გამოყენება, რაც საგრძნობლად ამარტივებს მკვლევრების მუშაობას. სხვა 18 არქივში საკუთარი ფოტოაპარატით გადაღება დაუშვებელია.

სამკითხველო დარბაზში აღწერილობები, რომლებშიც შესაძლებელი იქნებოდა ძებნა მხოლოდ 2 არქივს აქვს, ასეთებია: უკრაინის უშიშროების სამსახურის არქივი, ბელარუსის ეროვნული არქივი. დანარჩენი არქივებიდან ზოგიერთში ხელმისაწვდომია აღწერილობების სკანირებული ვერსიები ძებნის ფუნქციის გარეშე, რაც მკვლევრებს დიდ პრაქტიკულ დახმარებას ვერ უწევს. 5 ქვეყნის სარეჟიმო არქივს სამკითხველო დარბაზი საერთოდ არ აქვს.

საქართველოს არქივების ღიაობა, გამოვლენილი ხარვეზები და რეკომენდაციები

საარქივო და არქივებთან დაკავშირებული კანონმდებლობა

10 პოსტსაბჭოთა ქვეყანას შორის საქართველოს საარქივო კანონმდებლობამ მესამე ადგილი დაიკავა. ეს შედეგი მნიშვნელოვნად განპირობებულია კანონში არსებული შემდეგი დადებითი ჩანაწერებით:

- არქივიდან ინფორმაციის მიღება თანაბარი უფლებებით შეუძლიათ საქართველოსა და უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს;
- არ არსებობს შეზღუდვა დაშვებაზე ნასამართლეობის მიხედვით;
- დაშვების პირობები თანაბარია ფიზიკური პირებისა და ორგანიზაციებისთვის;
- არქივს არ აქვს დახურული ან საიდუმლო აღწერილობები.

თუმცა, არსებობს მთელი რიგი საკანონმდებლო ხარვეზები, რომელთა გამოსწორება აუცილებელია არქივების ღიაობისა და ხელმისაწვდომობის კიდევ უფრო გასაზრდელად. ესენია:

- კანონის მიხედვით, არქივში დაშვებაზე, დოკუმენტის გაცემაზე უარის თქმის შემთხვევას არქივი განმარტავს მხოლოდ ზეპირი ფორმით და არა წერილობით. **რეკომენდაცია:** *ეს იძლევა მრავალმხრივი ინტერპრეტაციის საშუალებას; წერილობითი განმარტების გაცემა კანონით უნდა იყოს უზრუნველყოფილი.*
- კანონში არ გვხვდება ჩანაწერი იმის თაობაზე, რომ შეუძლებელია იმ საარქივო დოკუმენტების განადგურება, რომელთა განსაიდუმლოებაც მოხდა (საარქივო დოკუმენტების, რომელსაც გაუვიდა საიდუმლოების შესაბამისი ვადა. მსგავსი კარგი პრაქტიკა არსებობს უკრაინის უშიშროების სამსახურის არქივში). **რეკომენდაცია:** *ასეთი ჩანაწერი საარქივო სფეროს საუკეთესო პრაქტიკაა და მისი დამატება ქართულ კანონმდებლობაშიც არის საჭირო.*
- კანონი არ კრძალავს საბჭოთა პერიოდის რეპრესიული ორგანოების საარქივო მასალების გასაიდუმლოებას და მათზე პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ კანონის გავრცელებას. **რეკომენდაცია:** *ბევრ ქვეყანაში ეს ნორმები არსებობს. საქართველოში შსს მინისტრის ბრძანებით რეპრესიული ორგანოების ფონდები განსაიდუმლოვდა, თუმცა „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ კანონის ნორმები მათზე შეიძლება გავრცელდეს.*
- პერსონალური ინფორმაციის უკანონოდ გამოყენების შემთხვევაში, კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ პასუხისმგებლობას აკისრებს გამცემ ორგანიზაციას (ან ფიზიკურ პირს), ვინც ეს ინფორმაცია დაამუშავა, რაც არქივს (და არქივისტს) ყოველთვის დაუტოვებს სურვილს, შეეცადოს, არ გასცეს რაიმე სახის საარქივო დოკუმენტი. **რეკომენდაცია:** *საარქივო მასალასთან მიმართებაში საუკეთესო პრაქტიკაა პასუხისმგებლობა დაეკისროს მას, ვინც უშუალოდ დაამუშავა ინფორმაცია.*

საქართველოს ეროვნული და შსს არქივების შედარება საარქივო სერვისების, ვებგვერდის და სამკითხველო დარბაზის კუთხით

საარქივო სერვისების მხრივ (ძირითადად საარქივო ცნობების გაცემა) საქართველოში არაერთგვაროვანი მდგომარეობაა. ამ კომპონენტში ქვეყანა მეხუთე ადგილს (72.32%) იკავებს. თუ ეროვნულ არქივში მოქნილი მომსახურებაა – საარქივო ცნობების გამოთხოვა და მიღება იუსტიციის სახლების მეშვეობით ხდება და ზუსტად არის განსაზღვრული იმ პირთა წრე, ვისაც ეკუთვნის შეღავათები, შსს არქივში მდგომარეობა საპირისპიროა – ფიზიკურად მომსახურების მიღება შესაძლებელია ქალაქის ცენტრისგან მოშორებულ ადგილას და არ არის განსაზღვრული შეღავათები.

მომსახურების მხრივ ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა სერვისების ფასი: სტანდარტულ ვადაში სოციალურ-უფლებრივი ხასიათის ცნობის გაცემის საფასური ქვეყანაში საშუალო ხელფასის 1%-ს შეადგენს, ხოლო ქონებრივი უფლების დამადასტურებელი ცნობის – 5%. დაჩქარებული ვადების შემთხვევაში საფასური იზრდება.

საარქივო ვებგვერდების მხრივ, საქართველომ 10 ქვეყანაში პირველი ადგილი დაიკავა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ბევრ შეფასებულ ქვეყანაში ძალოვანი სტრუქტურის არქივებს ვებგვერდი საერთოდ არ გააჩნიათ, ხოლო საქართველოს შსს არქივის ვებგვერდმა შინაარსისა და სასარგებლო ინფორმაციის შემცველობის კუთხით 20 შეფასებულ არქივს შორის პირველი ადგილი დაიკავა. ეროვნულმა არქივმა, ამ მხრივ, 20 არქივს შორის მე-5 შედეგი აჩვენა.

ცხრილი N6 – საქართველოს ეროვნული და შსს არქივების ვებგვერდების დადებითი და უარყოფითი მხარეები	
საქართველოს შსს არქივი – 70%	საქართველოს ეროვნული არქივი – 60.7%
<p>დადებითი:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ვებგვერდი ორენოვანია (ქართული და ინგლისური); • ვებგვერდზე ზუსტადაა განმარტებული პროცედურები და აქვს კითხვა-პასუხის განყოფილება; • ვებგვერდზე განთავსებულია აღწერილობების უმეტესობა, სხვა შემთხვევაში არსებობს აღწერილობების ელექტრონულად გამოთხოვის საშუალება; • დოკუმენტების მოთხოვნა და გაცემა ხდება ელექტრონულად. <p>უარყოფითი:</p>	<p>დადებითი:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ვებგვერდი ორენოვანია (ქართული და ინგლისური); • ვებგვერდზე მოიძიებთ კანონმდებლობას, ზუსტადაა განმარტებული პროცედურები და აქვს კითხვა-პასუხის განყოფილება. <p>უარყოფითი:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ვებგვერდზე არ არის განთავსებული საარქივო საქმეების აღწერილობები, ასევე შეუძლებელია მათი ელექტრონულად მოთხოვნა; • ვებგვერდის საშუალებით არ არის შესაძლებელი ცნობების გამოთხოვა და მიღება;

<ul style="list-style-type: none"> • ვებგვერდზე არაა განთავსებული კანონმდებლობა. 	<ul style="list-style-type: none"> • შეუძლებელია ვებგვერდის საშუალებით სკანირებული მასალის გამოთხოვა და მიღება ან მათი დასკანერების მოთხოვნა შესაბამისი საფასურის გადახდით.
---	--

ზოგადად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოს ეროვნული არქივის ვებ-გვერდი ტექნიკურად (ვიზუალურად და პროგრამულად) გამართულია. თუმცა, მეორე მხრივ, ის ნაკლებადაა ორიენტირებული მკვლევარის საჭიროებებზე. შსს არქივის ვებგვერდი მკვლევარებისთვის უფრო მეტი ინფორმაციის მიმცემი და გამოსადეგია, რადგან საიტის საშუალებით შესაძლებელია ელექტრონულად საარქივო დოკუმენტების აღწერილობების მოძიება, მოთხოვნა და მიღება. **რეკომენდაცია:** *IDFI ფიქრობს, რომ ეროვნულ არქივს დასახვეწი აქვს საძიებო სისტემა. აგრეთვე სასურველია თუ არქივები ვებგვერდზე განთავსებენ უკვე სკანირებული დოკუმენტების ბაზას. თუ საარქივო დოკუმენტები ხელმისაწვდომი იქნება ონლაინ, ეს ძლიერ გაუმარტივებს მკვლევარებს მუშაობას და არქივების პრაქტიკა კიდევ უფრო დაუახლოვდება მსოფლიო არქივებში მიღებულ საუკეთესო პრაქტიკას. გასათვალისწინებელია ის ფაქტორი, რომ აღნიშნული სიახლე წინააღმდეგობაში არ უნდა მოვიდეს საარქივო კანონთან, დაშვების პროცედურებთან და სხვა ნორმებთან, შესაბამისად ვფიქრობთ, რომ საკანონმდებლო ცვლილებები ამ მიმართულებით აუცილებელია.*

სამკითხველო (მკვლევართა) დარბაზები საქართველოს არქივებში

სამკითხველო დარბაზების მხრივაც საქართველოში არაერთგვაროვანი მდგომარეობაა. შსს არქივის სამკითხველო დარბაზები სათანადოდ არაა აღჭურვილი, მაშინ, როდესაც ეროვნულ არქივს აქვს თანამედროვე, კარგად მოწყობილი და ტექნიკურად აღჭურვილი მკვლევართა დარბაზი. მთლიანობაში, 10 პოსტსაბჭოთა ქვეყანას შორის საქართველოს მკვლევართა დარბაზები მესამე ადგილს (59.28%) იკავებს.

ეროვნული არქივის გენერალური დირექტორის 2017 წლის 30 ნოემბრის ბრძანებით, დამტკიცებულია სსიპ-საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტებით სარგებლობის წესები³. მიუხედავად გაწერილი წესისა და დადებითი ზოგადი შედეგისა, საქართველოს ეროვნული არქივის სამკითხველო დარბაზში მაინც გამოვლინდა რიგი პრობლემებისა:

- განცხადების შეტანის შემდგომი მოცდის დრო ზედმეტად დიდია – 5 სამუშაო დღე. აღნიშნული რეგულაცია საგრძნობლად ურთულებს მდგომარეობას მკვლევარებს,

³ <http://archives.gov.ge/uploads/other/3/3478.pdf>

განსაკუთრებით მათ, ვინც არ ცხოვრობს საქართველოში. **რეკომენდაცია:** არქივმა უნდა შეამციროს მოცდის დრო.

- არქივი დაშვებას გასცემს 3 თვის ვადით, რის შემდეგაც მკვლევარმა ხელახლა უნდა მიმართოს არქივს განცხადებით ახალი სამთვიანი პერიოდით დაშვებისთვის. არქივში მოქმედი პრაქტიკაა, რომ ისინი აფრთხილებენ მკვლევრებს ვადის გასვლის მოახლოებისას რამდენიმე დრით ადრე, შესაბამისად მკვლევარს შეუძლია ამ პერიოდში დაწეროს განცხადება და არ გაუცდეს 5 სამუშაო დრე. **რეკომენდაცია:** არქივმა უნდა გაზარდოს დაშვების ვადა, ვთვლით რომ აღნიშნული რეგულაცია ურთულეს მდგომარეობას ისევე როგორც მკვლევარს, ასევე ხარჯავს არქივის რესურსსაც.
- საარქივო დოკუმენტებთან დაშვების არსებული, ვებგვერდზე განმარტებული პროცედურა შეიცავს ბუნდოვან გამონაკლისს,⁴ რის გამოც ხელმძღვანელ პირს ეძლევა შესაძლებლობა ერთპიროვნულად მიიღოს გადაწყვეტილება მკვლევარის საარქივო დოკუმენტთან დაშვებაზე. **რეკომენდაცია:** ეროვნულ არქივს უნდა შეეზღუდოს ხელმძღვანელი პირების ნება-სურვილზე დაფუძნებული გადაწყვეტილების მიღების საშუალება.
- მკვლევარმა უნდა მიუთითოს სამუშაო თემა და ზუსტი წლები. იმ შემთხვევაში, თუ მას იგივე თემაზე სხვა წელი დასჭირდა – ხელახლა უნდა დაწეროს განცხადება. **რეკომენდაცია:** ეს წესი, შესაძლოა, გამოყენებულ იქნას დოკუმენტებთან დაშვებაზე უარის სათქმელად. ამიტომ, აუცილებელია უფრო მოქნილი სისტემის შემოღება.
- დარბაზში ხელმისაწვდომია სკანირებული აღწერები, თუმცა ფაქტიურად არ არსებობს საძიებო სისტემა. **რეკომენდაცია:** აუცილებელია თანამედროვე სტანდარტების საძიებო სისტემის დანერგვა და აღწერილობების შექმნა, რომლებშიც შესაძლებელი იქნება ძიება სახელობითი, გეოგრაფიული ან თემატური კატალოგის მიხედვით.
- იმის გამო, რომ დაშვების პროცედურა მკვლევარს არ აძლევს კონკრეტული თემის მიღმა მუშაობის უფლებას, მას არ შეუძლია გამოიყენოს უკვე სკანირებული დოკუმენტების ბაზა. **რეკომენდაცია:** ნებისმიერ მკვლევარს უნდა ჰქონდეს წვდომა უკვე სკანირებული დოკუმენტების ბაზასთან.
- შეკვეთის შემდეგ მკვლევარი საქმეს იღებს მეორე დღეს. ამავე დროს, მას არ შეუძლია ელექტრონულად შეუკვეთოს საქმე წინა დღეს; ამისთვის იგი ადგილზე უნდა მივიდეს. **რეკომენდაცია:** აუცილებელია ელექტრონული შეკვეთის სისტემის დანერგვა და საქმის წინასწარ მოთხოვნის შესაძლებლობა.

⁴ „გამონაკლის შემთხვევებში ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტებთან დაშვება შესაძლებელია სამუშაო ან სასწავლო მიზნების მითითების გარეშე, თუ წერილობით მომართვაში მითითებული გარემოებები ადასტურებს დაინტერესებული პირის მიერ სამეცნიერო-კვლევითი ან სხვა მიზნებიდან გამომდინარე ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების გაცნობის ან/და დოკუმენტიდან ამონაწერის გაკეთების საჭიროებას.“ - წყარო: <http://www.archives.gov.ge/ge/mkvlvarta-momsakhureba>

- მკვლევარისთვის ხელმისაწვდომი არაა „დაზიანებული“ ან „რესტავრაციაზე გადაცემული“ საქმეების სია. **რეკომენდაცია:** ასეთი სიის გასაჯაროება აუცილებელია, რათა არქივმა ვერ შეძლოს ამ საფუძვლით საქმის გაცემაზე დაუსაბუთებელი უარის თქმა.
- ერთ დღეში მკვლევარს შეუძლია შეუკვეთოს მხოლოდ 10 საქმე. **რეკომენდაცია:** IDFI-ის აზრით, საჭიროა ამ რაოდენობის გაზრდა, თუ არსებობს ამის ტექნიკური საშუალება.
- არ არის ადაპტირებული გარემო სპეციალური საჭიროების მქონე პირებისთვის, დარბაზი მე-2 სართულზეა. **რეკომენდაცია:** არქივთან წვდომა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ნებისმიერი, მათ შორის სპეციალური საჭიროების მქონე პირებისთვის.
- დარბაზში შეუსაბამოდ მაღალია საფასურის განაკვეთები (მოქმედებს 50%-იანი შეღავათი აკადემიური ხარისხის მქონე პირებისთვის და სხვა კატეგორიების მიხედვითაც):
  - IX-XVIII საუკუნის დოკუმენტის 1 გვერდი – 6 ლარი
  - XIX საუკუნის დოკუმენტის 1 გვერდი – 4 ლარი
  - XX საუკუნის დოკუმენტის 1 გვერდი – 1 ლარი
  - ფოტო – 1 ფოტო საშუალოდ 11 ლარი (7 – პოზიტივიდან, 15 – ნეგატივიდან)
- **რეკომენდაცია:** ისევე როგორც წამყვანი დასავლური ქვეყნების არქივებში, ჩვენი რეკომენდაციაა დაუშვან ეროვნული არქივის სამკითხველო დარბაზში ფოტოაპარატის გამოყენების უფლება, რაც ძლიერ გააადვილებს მკვლევარების მუშაობას.

შსს არქივის სამკითხველო დარბაზები სათანადოდ არაა აღჭურვილი. ყოფილი უშიშროების არქივის შემთხვევაში მკვლევარს უწევს სამუშაო ოთახში, არქივის თანამშრომლების გვერდით მუშაობა. ყოფილი პარტიული არქივი (საქართველოს სსრ კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის არქივი), რომელიც სხვა შენობაში მდებარეობს, უფრო მეტადაა ადაპტირებული და აქვს სამკითხველო დარბაზი. სხვა მხრივ, შსს არქივი მეტადაა მკვლევარზე ორიენტირებული ვიდრე ეროვნული არქივი: დაშვების პროცედურების, დარბაზში დოკუმენტების აღწერილობების და სკანირებული მასალის ხელმისაწვდომობის მხრივ.

დასკვნა

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში გამოვლენილ მთავარ პრობლემებს შორისაა კანონმდებლობის დონეზე არსებული ზოგადი პრინციპები, რომლებიც მიმართულია მოქალაქეებისთვის უფრო მეტი დაბრკოლების შესაქმნელად არქივთან ურთიერთობაში ვიდრე დასახმარებლად. აღნიშნული ვითარება გამომდინარეობს საბჭოთა წარსულით და ინსტიტუციური მეხსიერებით, რადგან იმ ხანაში არქივები სწორედ ინფორმაციის „დამალვისკენ“ უფრო იყვნენ მიმართული ვიდრე ღიაობისკენ.

სარეჟიმო, ძალოვანი სტრუქტურების არქივები პოსტ-საბჭოთა ქვეყნების უმრავლესობაში ყველაზე დახურული უწყებებია, რაც აფერხებს ამ ქვეყნებში ისტორიული მემკვიდრეობის გააზრების, კანონის უზენაესობის დამკვიდრებისა და ადამიანის უფლებების დაცვის პროცესს. ამ კუთხით გამონაკლისია საქართველოს და უკრაინის ძალოვანი სტრუქტურების არქივები, რომლებიც ერთ-ერთ ყველაზე გახსნილ საარქივო დაწესებულებებად ითვლება და სამაგალითო უნდა იყოს მთელი რეგიონისთვის.

საქართველოში საარქივო ღიაობის კუთხით ბევრი გამოწვევა რჩება, კერძოდ, საჭიროა საკანონმდებლო ცვლილებები, რომელიც ქვეყანას უფრო მეტად დაახლოებს დასავლურ საარქივო კანონმდებლობასთან და საერთაშორისო საარქივო ორგანიზაციების შემუშავებულ სტანდარტებთან და ნორმებთან.

საჭიროა არქივთან მიმართებაში პერსონალური და საიდუმლო ინფორმაციების ზუსტი განმარტება და მათი საისტორიო, სტატისტიკური და სხვა მსგავსი მეთოდებით გამოყენებისთვის გამიჯვნა. ასევე, ვფიქრობთ, რომ „პერსონალური ინფორმაციის“ ცნება არ უნდა ვრცელდებოდეს საბჭოთა კავშირში მოქმედი სახელმწიფო რეპრესიის ორგანოების საარქივო დოკუმენტაციაზე.

XXI საუკუნის გამოწვევების საპასუხოდ, აუცილებელია ელექტრონული დისტანციური მომსახურების მაქსიმალურად დახვეწა და მკვლევრების საჭიროებებზე მორგება. ყველა აღნიშნული შედეგის მისაღწევად საჭიროა საარქივო ღიაობისკენ მზაობა საარქივო მენეჯმენტში, მაკონტროლებელ ორგანოში და ასევე საკანონმდებლო დონეზეც.

პოსტსაბჭოთა სივრცეში საარქივო ღიაობის მხრივ სამაგალითოა უკრაინა, სადაც ცვლილებები დაიწყო 2014-2015 წლებიდან რამდენიმე არასამთავრობო ორგანიზაციის ინიციატივით. ამ ყველაფერთან მიმართებაში მთავრობამ და პარლამენტმა გადადგეს შემხვედრი ნაბიჯები და საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად უკრაინის საარქივო სფერო ერთ-ერთი ყველაზე დახურულიდან ერთ-ერთ ყველაზე ღია სივრცედ იქცა.

სამომავლოდ IDFI ამ მიმართულებით გეგმავს კანონმდებლობის უფრო დეტალურ ანალიზს და მკვლევარების დახმარებით რეკომენდაციებით მიმართავს თითოეულ საარქივო

დაწესებულებას, რათა გაითვალისწინონ შეფასების შედეგად წარმოდგენილი რეკომენდაციები და იმუშაონ გამოვლენილი პრობლემების გადაჭრაზე და გამოსწორებაზე. თავის მხრივ, IDFI შეცდება საკანონმდებლო ცვლილებების ინიცირებით, საერთაშორისო კარგი პრაქტიკის შესწავლით, არქივების შესახებ მოსახლეობაში ცნობადობის ამაღლების და ადვოკატირების საშუალებებით უზრუნველყოს საქართველოს საარქივო დაწესებულებების მაქსიმალური ღიაობა საქართველოს და უცხო ქვეყნების მოქალაქეებისათვის.